

DOFTORICESCUL MEȘTEȘUG

IN

TRECUTUL ȚĂRILOR ROMÂNE

E bine 'nțeleș că, sub numele de *Doftoricescul Meșteșug în trecutul țărilor române*, despre care voiă avé onóre de a vorbi înaintea d-nielor vóstre, eă sunt de parte de a 'nțelege că va trebui să vorbesc despre deosebitele metode, rețete și ordonante, poțiuni, unguente și fricțiuni, calmante, emoliente și escitante, laxative, astringente și deterrentive pe cari, — din epoca Antoninilor în Dacia, de la medicul Titus Attius Divixtus ¹⁾ și pêne la 1815, apusul

¹⁾ *Corpus Inscript. Latin.* III, I, N. 1636, în Xenopolu: *Istoria Românilor*, vol. I, pag. 267.

epocei Fanarioților, — stomachul și celelalte membre și părți din corpul strămoșilor noștri le-aș folosit spre a lor șubredă reîntremare séu spre a lor deplină derăpănare.

Nu, Domnilor; cată s'o mărturisesc pe dintregul și de la 'nceputul acestei conferințe: nu am în modestul dulăpior al minții mele nici uă cutiață în care să fi strîns cu timpul și cu muncă un număr mai mare séu mai mic de cunoscințe de ale lui Esculap, Hippocrat și Galien.

Sunt, dintre conferențiarii Ateneului, cel din urmă care așî avé dreptul de a vorbi despre medicină și despre mândrețele ei, de óre-ce n'așî avé pentru a face acésta alt titlu, de cât marele, nemărginitul, superstițiosul meu respect pentru medicină, — un respect *sui generis*, care cresce în raport direct cu pătratul distanțelor ce ne despart și, — sper — ne vor despărți tot déuna.

Fórte mulți doctori mă onor — nu mă omor! — cu prietinia lor: din convorbirile mele cu acești luminați ómenî de sciință

m'am folosit totdeauna, căci totdeauna m'am ferit a aduce, în rapórtile nóstre prietenesci, medicina sub formă de consultațiune, ei remânându-mi numai prietini, iér eú ne uitând nici odată vechiul *ires* — sė fiă *ires* ? —, și-anume: *Amicus medicus, sed magis amica sanitas*.

Drept acestea, Dómnelor și Domnilor, și încă, pentru ca sė învederez și mai apriat adâncul meú respect pentru medicina de ađi, care face din neom om, când nu face din om neom, — pentru ca sė-ı arėt nemăsurabila mea recunoscință că nu mă place, și nu mă vrea, și mă oropsesce în presinte, am plecat în lungă cale ca sė caut în trecut medicina cea bătrână, astă-đi mórtă și îngropată.

Mė 'nchin medicinei de astă-đi, dér, în schimbul acestei închinăciuni pe care o fac pêne la pământ, cu riscul de a căpeta un *lumbago* caracterisat, ba chiar uă *nefralgia reumatisantă*, — în schimbul unui snop de umile cunoscințe, adunate din ogórele istoriei, ca ierburile de léc adunate la lumina lunei și 'n somnul apelor din ogórele na-

turei, în schimbul acestui snop, ȳic, de umile cunoscințe pe cari le aduc ca prinos profan pe altarul *fenicat* al Hygiei contemporane, mă rog, și cer, și implor cu uă căldură de 39 de grade să mi se ierte ereziile ce voiŭ comite *lato sensu* seŭ *stricto sensu*, fiă în terminologia medicală, fiă în patologiă, fiă într'orice altă parte a medicinei.

E atât de mare, și atât de cotită, recucită și învêrtită acéstă galeriă unde staŭ înșiruite la stânga — cu etichetă — bólele, și la drepta -- cu etichetă — doftoriele făcându-și cu ochii unele altora, în cât nu un ignorant ca mine, ci un meșter spițer s'ar puté înșela și ar greși dându-ți un sicativ în loc de un sudorific, un anesthetic în loc de un iperesthetic.

Deci, dacă aci, în Atheneŭ ascultându-mă seŭ, mai târđiŭ, în carte citindu-mă, cei desêvêrșiți în tainele medicinei — *sapientissimi doctores* — și studenții cari sunt pe cale de a se desêvêrși — *diligentissimi alumni*, — vor aŭdi seŭ vor vedé în ȳisele mele vr'una dintr'acele gogonețe greșeli pe

cară, cu candidă seninătate, le fac cei străini de știință, ierte-mi-le cu duhul blândetei omenescă, căci și lor Esculap multe le-a iertat, multe le iertă și multe le va ierta pe lumea acésta, amânând toate procesele între bolnav și doctor pe lumea cea-l'altă.

De altmintreli, Dómnelor și Domnilor, istoria medicinei la Români, fiă ca istoriă a medicinei populare, fiă ca istoriă a medicinei călugărescă, fiă ca istoriă a medicinei științifice, — întru atât cât medicina a avut elemente științifice după vremuri, — nu va puté fi scrisă în deplină cunoscință de cauză și cu adevărat folos la noi pentru istoria culturală de cât de un doctor în medicină. Acesta va ști se 'nțelégă, în ne-completele amănunte ale Cronicelor, hrisóvelor și notițelor ce avem, completa natură a bólei, completa natură a progresului său regresului ce medicina, în continuă dér lentă evoluțiune, a făcut în țările nóstre.

E uă fericire când în domeniul istoriei naționale veđi că se avântă, intrarmați cu toate cunoscințele și uneltele trebuincioase spre ogóre încă înțelenite, ómeni, tineri său

bătrâni, cari încep a lucra cu iubire și înțelepciune.

Măsurați, rogu-vă, câtă laudă pentru timpul nostru și cât folos pentru noi și viitorime n'ar fi, decât, de-acum și cât mai repede, un preot învățat ar face istoria bisericeii române, care este în programele școlilor anume, — ce nu e în programele noastre? — dér care nu este în ființă; decât un ostaș ar face istoria armatei noastre și a sistemelor noastre de luptă; decât un avocat ar face istoria dreptului român, — și tot ast-fel pentru toate capitolele istoriei noastre culturale, — singura istorie care, fiind istoria via, *istoria naturală* a unui popor, conține învățămintele trecutului folosite pentru prezente și pregătite, asigurate, hotărite pentru viitor.

În Franța și 'n Germania sunt doctori istorici, avocați istorici, ostași istorici, preoți istorici.

Istoria, ca și poezia, poate merge foarte bine, foarte frumos și foarte folositor alături cu orice specialitate, căci toate specialitățile 'și au istoria lor.

Nu e lucru de loc ciudat ca un avocat în Franția :

Venant de plaider gravement
 Quelque vol avec escalade,
 Vers la Muse au rire charmant
 Il s'évade.

Ceea ce ar veni pe românesce, mai lung, dér cam așa :

Am pledat la Tribunale
 Două crime capitale,
 Trei hoții și uă moștenire
 De-or rămâne pomenire.
 Acum, Musă, vino, spune
 Viersu-ți scump! Și se răsune
 Vorbe dulci, șópte sonore,
 Nu ca'n Cod: *de creditore*.

Câtă plăcere pentru un doctor, cred eū, se răsfoiescă în cărțile trecutului nostru diferitele progrese ale *Doftoricescului meșteșug*, se védă în răsłătirea vécurilor cum se practica arta lui și cari erau miđlócele de cari predecesorii sėi dispuneaū pentru tămăduirea bólelor, când conform regulelor Facultăților italiene, când în contra tuturor acestor regule.

Ar fi, întocmai ca și pentru avocatul poet din Francia, un fel de odihnă și de plăcută preschimbare a dilnicelor îndeletniciri această preumblare, atât de igienică din punctul de vedere intelectual, pe care medicul séu chirurgul de ađi ar face-o prin paginele trecutului românesc.

Pe urmă, încă un studiu interesant ce imi permit a semnala atențiunei specialiștilor ar fi *Medicina babelor*, descântecile și farmecile, băturile și alifiele, ungerile și trasurile, — tot atâtea cestiuni cari se țin atât de strîns de medicina științifică de astă-dî, în cât pêne și profanul, citind cutare rețetă băbescă, esclamă cu mirare:

— Eh! eh! dér tot cam așa face și doctorul Metzger din Amsterdam!

Séu:

— Eh! eh! dér tot cam așa cred și doctorii Burcq și Dumontpallier într'ale lor scrieri despre metaloscopiă.

Décă n'ar fi de cât plăcerea fôrte rară, fôrte subțire, *très fin de siècle*, de a pune pe aceeași liniă pe doctorii Metzger, Burcq și Dumontpallier cu baba Nécșa, baba Stanca

și cu moș Corbea, și tot ar merita un asemenea studiu se fiă făcut, — cu atât mai mult cu cât, și prin el ca și prin tóte, s'ar ajunge la neînălaturabila conclusiune că lucrul cel mai nou este totdeuna lucrul cel mai vechi, cu mici adăugiri séu cu însemnate ciuntiri.

Doctorii cei fără de argint, sfinții Cosma și Damian, sunt citați și invocați în descântece, buniórá, într'un *Descântec de pocitură* din colecția d-lui Dimitrie Lupașcu, publicată de Academia Română.¹⁾ Babele au adus deci cuvenita lor închinăciune *Medicinei doftoricesci*. S'ar cuveni, cred, ca și *Medicina doftoricéscă* se condescindă prin organul unuia din membrii săi se aducă, nu un omagiu, ci uă simplă adevărire că Medicina babelor, cu unele din lécurile séle, a fost făclia care a preces în templul nădușit al bólelor evangelia *Medicinei doftoricesci*, cu alte cuvinte că Babele, în des-

¹⁾ Dimitrie Lupașcu: *Medicina Babelor*, adunare de descântece, rețete de doftorii și vrăjitorii bábesci, — estras din *Analele Academiei Române* (Bucuresci, 1890).—Pag. 27.

cântece, bunióră, diceaũ din gură ceia ce Medicina avea să facă mai târziu prin aflarea miđlócelor proprie la acésta.

Intr'aceiași colecțiune a d-lui Lupașcu, într'un *descântec de albéță*, săpatul, greblatul, măturatul și asvêrlitul din ochi al albeței,—*desiderate* pe cari baba le spunea dând tîrcóle ochiului cu un mototol făcut din mâneca cămeșei, — se realizéază astă-đi de doctorii oculiști cu mai mult séu mai puțin succes, — după cum e și norocul bólnavului, căci la om fără noroc tóte 'i es cu pocinog,—pe când din contră: fă-mé, mamă, cu noroc și-apoi svêrle-mé în foc... și'n de doctori iarmaroc! ¹⁾.

Oculist a fost, Dómnelor și Domnilor, și primul medic pe care l'am găsit practicând în Dacia, în epoca înflorită a acestei minunate provincie, care pe atunci merita pe drept numele de *Dacia felix*. În timpul Antoninilor, póte sub Antonin Piul, póte sub Marc-Aureliũ, medicul Titus Attius Divixtus se specialisase în bólele de ochi, și e probabil că practica la Apulum, de óre-ce a

¹⁾ *Medicina Babelor*; ibidem, pag. 35.

lui pecete-reclamă s'a găsit printre ruinele acestui oraș. Divixtus pune pe pecetă ceia ce s'ar pune aș la gazetă, adică doctoriele, colirile și alte-alea pentru deosebite bóle de ochi. Ceia ce este de dedus din amănuntele rămase pe pecetea lui Titus Attius Divixtus este faptul că pe atunci medicina era foarte mult practică în Dacia, de vreme ce esistau specialități.

In timpurile acestea, ca și mai 'nainte, Romanii nu voiaș se se facă doctori; ei lăsaș Grecilor această carieră și nu sciș, dșș! decă Titus Attius va fi fost unul din fiș colonilor veniș cu Traian din Italia, Galia sșș Espania.

Romanilor nu le-a plăcut medicina, și Românilor tot ast-fel, de la descălicătórea antăia și pêne după 1830. Caton cel bătrân đicea fiului sșș : *interdixi de medicis*, te-am oprit de a consulta pe medici. Acești doctori greci, mai đicea bătrânul Roman, s'aș hotărít se ne omóre pe toș prin miđlócele ce le ofere medicina ¹).

¹) M. P. Caton: *De re rustica in Etudes Médicales sur les poètes latins* de P. Ménière (Paris, 1858) Cf. Ch. Daremberg: *La Médecine, histoire et doctrines* (Paris, 1865).

Ér decă fiul sĕu, orĭ sclaviĭ, orĭ rudele 'l ĭntrebaũ ce doctoriĭ sĕ iea cĕnd sunt bolnavĭ, Caton respundea fĕră greșĭ și ĭmperturbabil: *Vĕrđă*. De scrĭntitură? *Vĕrđă*. De legătură? *Vĕrđă*. De pojar? *Vĕrđă*. De melancoliă? *Vĕrđă*. — Acĕstă nobilă legume era pentru Caton panacea universală.

De altmintrelea, Caton đicea că Romanul nu trebuie se fiă bolnav și nici nu trebuie se 'nvețe medicina. Faimósa *Romana Gravitas*, demnitatea și serioșitatea romană ĭĭ opreaũ de a se face doctorĭ. Ceĭ cari călcaũ peste *gravitatea romană* și, ĭn timpurile din urmă ale Republicei și de-a lungul epocii imperiale, ĭnvĕțau și practicaũ medicina erau numiți *ad Graecos transfugae*¹⁾.

Tot ast-fel era la Romăni. ĭn timpurile cele vechĭ erau atăt de puțĭni bolnavĭ, ĭn cĕt un doctor și-ar fi petrecut vieța, nu ĭngrijind bolnavĭ, ci adunĕnd la ierburĭ și studiĕnd bólele stelelor. Cronica-riul polon *Oricoviĭ* numesce pe Romăni

¹⁾ *Caton* in Daremberg, *op. cit.* Pag. 14.

*sēlbaticī*¹⁾ pentru că nu sunt nici o-dată bolnavi. Cu această condițiune, câte popóre nu ar fi voit și nu ar voi să primescă epitetul de sēlbaticī, adică înderētnici la bóle, fiă chiar la *influenza* séu „*fluerenza*“, adese-orī atât de binevenită și atât de oportună.

Și 'ntr'adevăr, chiar decă documentele ar fi mai numeróse, sunt convins că, după retagerea unei părți a populațiunei romane din Dacia Traiană, în Dacia Aureliană, de doctori nu s'a mai pomenit în ȧerile române timp de uă miă și mai bine de ani. In timpul luptelor ce se continuaū fioróse între Romāno-Bulgarī și Byzantinī, spaima de doctori trebuie se fi ajuns legendară printre Romāni, tocmai după cum la Roma, în primele timpurī ale Republicei, doctorul inspira uă gróză nemărginită la 'nceput, căci ardea și tăia fără milă. Inainte de a fi *medicus*, doctorul fusese la Roma *vulnerarius* (doctor de răni), ba poporul îi ȧicea și *carnifex*²⁾.

¹⁾ In Drăgici: *Istoria Moldovei pe timp de 500 de ani* (Iași, 1857) pag. 31.

²⁾ Primul *vulnerarius*, stabilit la Roma la 535 a. C. a fost Archagathon, fiul lui Lysanias. Daremberg, *op. cit.* pag. 12.

Vre un nume de felul acestuia de *gâde, calări, gealat* seú *măcelar* trebuie să fi avut doctorii prin țerile române pênă după anul una miă după Cristos, de óre-ce, nu numai o-dată, ci în dese rânduri, cruđii împěrați din Byzanța, când biruiaú pe Românií din Pind seú de la Dunăre, aveaú de obiceiú ca, cu ajutorul doctorilor, se taiă în bucăți pe căpitanii români prinși în resboiú. După ce'í făceaú mici fărîme, ordonaú doctorilor să se siléscă a'í face să 'nvieze. Experiențe barbare și cumplite, ca aceia, bunióra ce făcu Constantin Kopronimul la 765 cu căpitanul Cristin, pe care'l ciopărți în felul acesta, nu eraú de natură a îndemna pe Români să se dea pe mâna doctorilor din Byzanța, adevěrați carnefici ¹⁾.

E mai mult de cât probabil că, pe atunci, toți Românií, cum pênă mai de ună-đi uă mare parte dintr'ênșií, făceaú ceia ce ne spun Herodot, Strabon și Maxim din Tyr că făceaú popórele din Orient, ²⁾ și-anume

¹⁾ George Șincai: *Chronica Românilor* (Iasi, 1853), Tom. I. pag. 141.

²⁾ Hundertmark și I. Carpzov: *De artis medicinae per aegrotorum apud veteres in vias publicas et templa expositionem incrementis*, in Daremberg: *op. cit.* pag. 35.

când unul din membrii familiei se bolnăvia ceva ceva mai greu, véra era scos afară în prispă. Orî-cine trecea, trebuia se'ntrebe de ce este bolnav și era dator să se siléscă a'și aduce aminte decă la el acasă séu pe la cunoscuții lui fusese cine-va bolnav de uă asemenea bólă și ce lécuri luase. Mai era dator, de 'și aducea aminte, să spună lécul pe care bolnavul se grăbea să'l iea.¹⁾

Este ierășî probabil că, după alcătuirea principatelor române, în Muntenia și în Moldova, să fi venit la curtea Domnilor, din când în când, la anumite epoce, medici de prin Byzanța, din aceia cari la Roma se numiaŭ *circulatores*, iér în Grecia și de sigur, la Constantinopole și la Alexandria, *periodevti*, adică doctori cari mergeaŭ din casă în casă, din orașe în orașe, ba chiar, chiămați fiind, cutreieraŭ pe rând diferite țări²⁾.

¹⁾ Obiceiŭ practicat forte și-acum prin satele nóstre.

²⁾ Doctorii *circulatores*, când erau celebri, primiaŭ la Roma și aiurea onorariile cele mai mari. Medicul lui Claudiŭ a lăsat moștenitorilor săi

De altmintreli, și mediciii, ca și babele, dau pe atunci aprópe aceleași doctori. Scóla bătrână de la Salerno ordonă mai-mai aceleași bėuturi, alifii și ierburii ca și babele nóstre in medicina lor¹⁾.

* Nu sciú decă la Curtea lui Alexandru-cel-Bun séu la a lui Mircea-cel-Bătrán au fost doctori. Lucrul e puțin probabil.

Stefan, eroul cel mare și sfânt al Románilor, nu avea doctori pêne la 1475. Și cu tóte acestea, la asediul Chilieii la 1462,

șese milióne; Thessalus, un alt medic vestit, douė milióne. Lui Charmis, care veni din Marsilia la Roma, i se plăti pentru uă visită 42.000 de lei. (Cp. visita lui Charcot la Moscova 60.000 de lei; visitele lui Nothnagel și Lucas Championniere la Bucuresci).—Chirurgului Alcon exilat de Claudiu, i se confiscă uă stare de 2.100.000 lei. — *Tum medicinali tantum florebat in arte.*

¹⁾ Scóla de doftori de la Salerno a fost fundată, spune legenda, de un Arab (*Adela*), de un Evreu (*Helinus*), de un Grec (*Pontus*), de un Latin (*Salernus*). Rețete: viță plămădită în miere pentru a reda frumuseța trásurilor; — ier pentru melancoliă: ierburii culese în ajunul Înălțării, recitând pe *Tatál Nostru* de un însemnat număr de ori.

Stefan căpătase uă rană adâncă la încheiătura piciorului, — care încheiătură, nu sciū.

Documentele venețiane, citite de un om de sciință, îi vor spune pôte carī din încheiăturī fusese rănită. Se făcuse uă fistulă, pe care Stefan o răbdă, ajutându-se cu faimósa lui icónă de minuni făcétóre, cu icóna S-tului Gheorghie pe care mai târđiū o dărui bisericeī Zografos din muntele Athos ¹⁾. Se vede însă că, la 1475, durerile deveniseră atât de gróznice, în cât sănėtatea de fer a marelui Domn fu sdruncinată. Se hotări se céră Senatului Veneției un medic care'ī fu trāmis. Cum il chiāma? ce i-a făcut? nu scim. Un alt document din 1502 ne vorbesce de un noū doctor la curtea lui Stefan, anume Mateiū Muriano, care este de mai înainte de cât 1502 la Suceva. Rana mergea înrėindu-se; vėrsta și sănėtatea Domnului nu puteau se mai reziste. La 9 Decembre 1502, — amėnuntul e interesant, — Stefan, după îndemnul docto-

¹⁾ Uă notiță consacrată acestei icóne se află în *Analele Academiei Române*.

rului Muriano trâmite la Veneția pe Demetriu Purceviu s'îi cumpere doctoriî. De farmaciî în țeră nici pomenelă. Doctorul pregătia singur doctoriele și, acum, lipsindu-î ingredientele trebuinciose, trâmitea la Veneția. Pênă se se întórcă trâmisul, Muriano móre la Sucéva, iér Stefan se îndreptă ierășî cu stăruitoare rugăciune la Senatul Veneției ca se 'î trâmită doctor bun pe care, dicea el, îl va plăti bine.

Plata ce se lega Stefan a da doctorului era de 500 de galbenî pe an. Fără îndoieală că, pe lângă acéstă sumă însemnată fórte pe timpurile acelea, doctorul Domnului avea să mai câștîge cine scie cât încă. Lucrul acesta era cunoscut la Veneția, și îndată ce Senatul porunci se se vestéscă dorința și oferta Domnului Moldovei, doctori mulți se presintară: Giorgio di Piemonte, Girolamo da Cesena și Alessandro Veronese. Alegerea Senatului se opri asupra lui Girolamo da Cesena care și plecă la Sucéva.

Bóla Domnului, rana, starea generală, totul în fine părea a fi de uă gravitate excepțională, în cât doctorul nu voi se iea

singur asupra'și răspunderea urmărilor, mai cu seamă când se uita în giuru-î și vedea pe fiul Domnului, pe Bogdan cel gróznic la mânia, precum și pe acei soți de lupte și victorii ai lui Stefan, pe uriașii de la Rahova și Valea-Albă cari, încărunțiți ca și marele Domn pe câmpurile de bătăliă, staă acum mähniți împrejurul bolnavului și sorbiaă din ochi pe doctor, năzuind să ghi-céscă pe fruntea lui decă Stefan avea să mai scape ori nu. — Măreț tabel pentru pictorii noștri cari nu fac numai portrete!

Girolamo da Cesena se 'nfricoșă și ceru consult... ca și ađi. Era pe véră, în 1504. Se mai chiămă decă Leonardo Massari, doctor vestit de la Buda, și un doctor evreă de la Curtea Chanului tătăresc. Se consultară și hotărîră se ardă rana care se lățise și, probabil, începuse se gangreneze. Nu garantaă nimic. Bogdan primi. Doctorii arseră cu fer roșu. Era la sfârșitul lui Iuniă 1504; la 2 Iuliă, Stefan muri. Spaima doctorilor fu la 'nceput mare. Bogdan însă recunoscă că nu puteaă face altmintrelă, și lăsă pe cei două aduși să plece. Pe Giro-

lamo da Cesena voia s'îl rețină pentru curtea lui. Se vede însă că Bogdan, dându-și în dese rânduri drum slobod mâniei lui celei viforose, Italianul o sfecli și ceru să plece cu orî-ce preț.

Prin stăruințele Regelui Ungariei, la care Cesena apelase, Domnul Moldovei îi dete drumul. Italianul plecă fără să se mai uite îndărăt ¹⁾.

Curtea rămase ierăși fără doctor. Lucrul acesta se scia în Polonia, și de aceia, când Bogdan trămise după 1504, — ne spun documentele slavone ale Academiei Române, — pe Tăut logofătul, deșteptul și șăgalnicul diplomat al Moldovei, împreună cu Isac Cămărașul și Ivanciu logofătul, la Alexandru Regele Poloniei, ca să cêră pe sora acestuia Elisaveta de soțiă, Regele ceru și trămisiî Moldovei primiră ca principesa să

¹⁾ Esarcu: *Documente din Arhivele Veneției*; Marin Sanuto citat în Picot: *Chronique de Moldavie par Grégoire Urechi* (Paris, 1879) pag. 214 și urm. — Cf. Xenopolu: *Istoria Românilor* II, pag. 415 și nom.

aducă la Sucéva pe doctorii săi, pe cari Bogdan se îndatora a'î plăti și întreține ¹⁾.

De-alungul secolului XVI, de la Bogdan încóce, doctorii fură în Țărilor române Arabi, Evrei, Greci și Italiani, adică ómenii din acele némuri cărora legenda le atribue fundarea școlei de medicină de la Salerno și cari, credea lumea, puteau să se priceapă mai bine în tainele medicinei.

Credința în pietrele cu virtuți tămăduitoare, venind póte de la Arabi, era fórte respândită în Moldova, în secolul XVI. Un doctor arab de la Cetatea Albă aplica uă anume piétră pe inima celui ce suferia de epilepsiă; aplica uă altă piétră, numită *Nefretica*, aceloră ce suferiaă de rinichi. Piétra numită *Judtica* avea mare putere de a dissolve și de a goni rēutățile din trup; *Selenita*, póte matostatul, opria emoragiele, decă o aplicaă pe frunte, iér piétra numită *a Vulturului* împiedica lepădăturile. Medicii și-aveau aceste pietre frumos orânduite în-

¹⁾ Hurmuzake: *Documente privitoare la Istoria Românilor*, vol. II, part. 2, pag. 726.

tr'uă cutiă, ca un fel de farmaciă portativă, cu care se plimbaū pe la toți bolnavii ¹⁾).

Totuși, cu tóte pietrele lor de léc, tot babele eraū mai cercetate de cât doctoriī, de marea majoritate a poporului din tóte clasele.

Un procedeū pe care Cantemir 'l pomenesce in *Descrierea Moldovei* ²⁾ și care trebuie să fi continuat pêne mult mai încóce era acela de a face de legătură, de deslegătură, de pricolici și de tricolicī, vrăji séū farmece cu bēuturi, cu unsori séū cu *incondeiături* magnetice, nu asupra persónei suferinde, ci asupra uneia care era strins legată prin afecțiune séū ură de persóna bolnavă séū pe care voiaī s'o bolnăvescī. Tu te ungeai, tu beai, pe tine te 'ncondeia baba cu efluviele magnetice ce se reversaū din degetele ei, și un altul simțea efectul.

Cum se stabilia comunicațiunea și cum tu serviaī ca deposit provisoriiū séū ca un

¹⁾ Papiu Ilarianu: *Tes. de Mon. Istorice pentru România*, vol. II, pag. 110.

²⁾ Demetriu Cantemir: *Opere* (ediț. Academ. Rom.) vol. II, pag. 156—157.

element de tranzițiune, ietă un mister pe care eū unul nu mă încumet a' l lămuri.

Ceia ce era și mai ciudat era un alt descântec pe care Cantemir 'l povesteste din vędute, cu adâncă mirare dér fără se ridă, și anume: ți-era calul, óia séu măgarul bolnavi. Te duceaı la babă, baba descanta, tu beaı apa séu doctoria, și măgarul se făcea sănętos.

Cum și ce fel? Ręspunsul obicınuit pe care babele 'l daū și pենă mai de ună-đi la asemenea indiscrete întrebări era póte și-atunci următorul: eh! écă așa! pré vreı sę scii multe, și vorba ăluia: cine scie multe móre, he!....

In Moldova, de la Bogdan înainte, doctorii nu aū mai lipsit de la curtea Domnului.

Ba chiar un Domn al Moldovei, Petru Rareși, adevęratul moștenitor al tuturor marilor calități ale lui Stefan-cel-Sfânt, Petru Rareși, Românul cel mai învățat din secolul XVI, a fost și doctor ¹⁾.

¹⁾ Datoresc acéstă prețiosă sciință vastelor cunoștințe și prietenósei amabilități a d-lui B. P. Hasdeu, care mi-a arętat și lămurit din edițiunea

Pentru Muntenia amănuntele ce am spicuit prin cronice și documente sunt mai puțin numerose. Doctorul la Curtea Domnului era un personagiū care lua parte la toate tainele la cari Domnul voia s'el primescă, mai cu sémă când otrava avea s'și jöce rolu'i politic ori diplomatic. Venețianii mânuaū tot atât de bine pumnalul ca și otrava, și sciința lor se respândise în toate țările europene, cari erau în relațiuni frecvente cu dênșii.

Când Eraclide Despot, viitorul Domn al Moldovei, veni la Curtea lui Alexandru Vodă Lăpușnénu, dându-se drept rudă a Dómnei Ruxandra Lăpușnénu, sora Dómnei Kiajna, ambele fiice ale lui Petru Rareși,

rusescă a *Istoriei Rusiei* de Karamzin (Tom. IX) nota 849, în care se vorbește de o *Epistoliă* a unui Ivașco Peresvetov. Intr'acéstă bucată literară, adresată Țarului *Ivan-cel-Gróznic*, Peresvetov dice că a slujit pe Zapolia al Ungariei, pe Ferdinand al Bohemiei și pe Petru Rareși al Moldovei, despre care—citez textual—spunē: *Voevoda Petru ucionăi filosof i dohtor*, — adică: Petru Vodă este un învățat filosof și doctor.

Alexandru Vodă vedu îndată că veneticul acesta, care ameția pe toți cu meșteșugitele'i minciuni, avea să i-o jöce. Și deci, nici una, nici două: dete ordin doctorului său să'l otrăvescă. Otrava ce se dete lui Despot fusese probabil dintr'acelea care nu omöră de o-dată, ci te pornesc *poeticamente* și *langurosamente*, cu *mica vitessă* sub pământ sub ierbă verde, așa în cât te topecă d'an-picioarele, fără se trăsnescă cui-va prin cap că ai fost otrăvit. Despot, deștept și mai șiret de cât Lăpușnénu, vedu îndată că numai idiosincrasia lui, adică firea lui, nu'l dispunea la uă bôlă de poetică langóre și că, prin urmare, era otrăvit.

Cronicarul dice :

„Despot se dete la doftorî carî 'l păziră „și'l vindecară“ ¹⁾).

Indată ce se 'ntremă, Despot o tuli în Polonia ca în urmă se viă cu ajutorul lui Laski se iea lui Lăpușnénu domnia. Ceia

¹⁾ Kogalnicénu : *Cronice*, Neculai Costin, vol. I, pag. 430, și Esarcu : *Documente Venețiane*, în Tocilescu : *Rev. pentru Ist. Arch. și Filol.*, an. II vol. I, fasc. 1.

ce se și făcu. Doctorul lui Lăpușnénu, care, după ordin, voise să omóre pe Despot, omori pe Domnul său, pe Lăpușnénu, și mai târziu se făcu Turc ca să scape de pédsă, — așa afirmă documentele venețiane ¹⁾.

Cérta cu Laski, iscată îndată după sui-rea lui Despot pe tron, se datoresce în mare parte și doctorului lui Laski. Acest doctor comisese uă greșelă fórte obicínuită pentru un doctor.... din vremurile acelea: omorise un bolnav pe care'l îngrijise. Despot voia se trămită pe doctor pe lumea cealaltă ca să repete bolnavului rețetele date pe lumea de aci. Laski se supără; de aci dușmănia ale cărei efecte fuseră fatale lui Despot-Vodă ²⁾.

Doctorul personal al lui Despot era și omul lui de încredere. Când Wolfgang Schreiber, un deștept vântură-lume, veni în Moldova în Octobre 1562 ca se tracteze

¹⁾ Scrisóre din 20 Decembre 1560. Esarcu: *Documente Venețiane*.

²⁾ Șincai: *Cronice*, vol. II, pag. 213.

înființarea unei tipografii la Iași, traducerea Bibliei pe românesce și căsătoria lui Despot cu uă principesă germană, Domnul pe doctor 'l puse se negocieze acéastă pestriță misiune ¹⁾.

Doctorii, după cum se vede, nu erau în secolul XVI numai medici, ci și negocia-torii, însărcinați cu deosebite misiuni care'i scoteau cu desêvêrșire din *Codex*. Fiul medicului lui Henric IV și care tot medic era servia ca prim-secretar al ambasadei franceze din Constantinopol ²⁾. Medicii erau filosofi și teologi. Șincai ne spune că doctorul lui Sigismund, principele Transilvaniei, anume Blandrata, făcuse pe stăpânul său se îmbrățișeze arianismul ³⁾.

Fie-care principe în Orient, în deosebă la finea secolului XVI, își avea doctorul său. Vizirii și pașalele, plecând la bătăliă, 'și-

¹⁾ Hurmuzake: *Documente*, vol. II, part. 1, pag. 446,— uă scrisóre fôrte interesantă și plină de prețioșe amênunte asupra trecutului nostru cultural.

²⁾ Papiu Ilarianu: *Tes. de Mon. Istor.* vol. II, pag. 120.

³⁾ Șincai: *Cronică*, vol. II, pag. 234.

aveaŭ medicii lor, mai totdeuna, acum, Evreï, mai târziu Greci. Protomedicul lui Siman-Oașa, un Evreŭ, a fost prins la Călugăreni și, pentru că era considerat, pare-se, ca un personagiŭ, a fost dus în Transilvania la închisóre, de unde n'a fost eliberat de cât în Decembre 1595 ¹⁾.

Fiă în Transilvania, fiă în țerile române, adese-orï nu unul, ci mai mulți doctori se aflaŭ la curte. Mihaï Vitézul trebuie se fi avut mai mulți, de óre-ce, într'un raport trãmis din Praga la 1597 Ianuariŭ în 6 de ambasadorul venețian Senatului Republicei, se vede că Mihaï Vitézul era (citez): „atât „de greŭ bolnav, în cât doctorii desperaŭ de „scãpare și se socotia mórtea lui ca un lucru fórte grav“, ²⁾ constatare, Dómnelor și Domnilor, pe care cercetãtorul român o citește astã-dï cu adâncă și patriotică plăcere, mësurrând printr'ênsa, ca și prin scrisorile lui Enric IV Regele Franciei, marele

¹⁾ Hurmuzake: *Documente*, vol. III, part. 1, pag. 216.

²⁾ *Ibidem*: vol. III, part. 2, pag. 228—229.

preț ce Europa punea pe sabia și armata Eroului român.

Totuși, firea puternică și sănătatea de fer a Eroului triumfară; bóla cea grea de care medicii disperaseră trecu pe iute. Mihaï putu să reîncépă șirul biruințelor întreprinse pentru câtă-va vreme. De la 1597, Documentele nu mai vorbesc despre vre-ură bóla a Eroului. Doctorii Domnului îngrijaū de cei ce primiaū răni în luptă¹⁾. Mihaï nu mai cerea ajutorul lor de cât numai atunci când, cu viforósa'i vitejiă, la luptă séu la vênătóre, cădea de pe cal și 'și scrîntea mâna séu piciorul, — accidente pe care ambasadorii Veneției nu uitaū de a le comunica Senatului cu deosebite amênunte. Deșteptii judecători ai politicei europene,²⁾ ambasadorii Veneției, măsuraū mai bine de cât Mihaï însemnătatea lui aci în Ori-

¹⁾ *Ibidem*: vol. III, part. 2, pag. 283.

²⁾ Jean Zeller: *La Diplomatie Française vers le milieu du XVI-e siècle d'après la corresp. de Guill. Pellicier, ambass. de François I-er à Venise* (1539—1542) (Paris, 1881) *passim*, și Ernest Nys: *Les Origines de la Diplomatie* (Bruxelles, 1884).

ent, și de aceia, ori-ce s'atingea de învingătorul de la Călugăreni căpeta în ochiilor uă greutate de mâna ântaiu. Mihai nu a vëdut, nu a cređut, nu a judecat tot așă, și acésta i-a fost marea nenorocire ¹⁾.

Spuneam adinéori, Dómnelor și Domnilor, că medicii lăsaū la uă parte medicina și făceaū, cum s'ar đice astă-đi, politică séu alte-alea, cari numai de medicină nu se țineaū. Avem un exemplu caracteristic într'acéstă privință; il găsim într'un raport pe care David Ungnad, comisar imperial german la Constantinopole, 'l trâmite la 1577, Maiū în 25, la Viena, împëratului Rudolf II. Ungnad ne spune că, la acéstă epocă, un óre-care doctor din Lombardia, anume *Rosso*, venise la Constantinopole și voia cu ori-ce preț să se facă Domn în Muntenia. Stăruia pe lângă Sultan și pe lângă Mehmet-Pașă, făgăduindu-le darul cu

¹⁾ Cp. al meu *Const. Branc. și Ludovic XIV*, studiū asupra politicei franceze în Europa resăriténă (1534—1715), precum și *Dușmanii lui Mihaiū Vitézul*, studiū de pe documentele Hurmuzake.

carul și mărirea tributului în proporțiuni colosale. Cerea zor-nevoia tronul din București, afirmând că are drepturi la dânsul, de óre-ce părinții lui domniseră o-dată în Țera-Românescă. Când? nu știu.

Afacerea acestui *vraciă* cu veleități suverane se tractă vr'o câte-va săptămâni la Pórtă; la sfârșit, ea fu rezolvată *à la turca*. Doctorul *Rosso*, pretendent la Domniă, cu alți șapte Munteni, partida lui, se vede, fură condamnați la galere, spun unii, surghiuniți la Rodos, afirmă alții ¹⁾.

După *Rosso*, pe alt doctor nu l'a mai apucat poftele Domniei. El este singurul pe care l'am găsit din tagma doftorică, pe care Provedința și împrejurările l'a adus se figureze pe lista pretendenților la Domniă, pentru ca să nu se ȃică de viitorime că nu tóte felurile și tóte breslele de ómeni aũ năzuit să urce rîvnitele trepte ale tronurilor din Iași și din București.

In timpul acesta, de-a lungul secolului

¹⁾ Hurmuzake: *Documente*, vol. III, part. 1, pag. 41.

XVI, din câte 7 în 7 ani, ciurma visita când Muntenia, când Moldova. Citez ca *ciume documentate* pe cele 1579, din 1588 și 1592 ¹⁾. Cea din 1588 fusese gróznică dér și ciudată pentru Moldoveni, căci, de și ciurma bántuia cu tótă furia, totuși se făcu anul acela atâtea bucate și atâta miere, în cât ajunsese fama bogăției moldovenesci pênă la Viena și pênă la Constantinopole. De 40 de ani, spun rapórtele, nu mai fusese atâta belșug într'acéstă bine-cuvântată țéră ²⁾.

Doctorii continuă în secolul XVII a figura la curtea Domnilor în Moldova și în Țéra-Românescă, cu uă deosebire însă de cum fusese pênă acum.

De la doctorii lui Stefan-cel-Mare și pênă la sfârșitul secolului XVI, cei mai mulți fuseseră Italiani. Acum, de-alungul secolu-

¹⁾ Tóte sunt constatate fiă de bailii Veneției, fiă de trămiișii Poloniei, fiă de Internunții Imperiului German séu de ambadorii Franciei în diferitele volume ale colecț. Hurmuzake.

²⁾ Hurmuzake: *Documente*, vol. III, part. 1, pag. 114.

lui XVII, Grecii le ieaŭ locul. Ei gonesc pe Evreii și pe Italianii. Pe Evreii cari erau moștenitorii Arabilor în medicină nu'i mai întâlnim de loc. Grecii i-aŭ dat la uă parte. Pe Italianii îi stêrpiră prin faptul că merșeră ei înșiși la Padova, la Bologna, la Roma se'nvețe medicina și filosofia ¹⁾.

Ortodoxii, cu relațiunii la Constantino-pole unde începeaŭ întâiŭ se practice pentru a'și face cuvenitul renume, Grecii fură preferiți Italianilor. Nu mai vre-uă bôlă grea seŭ vre-uă celebritate sgomotôsă mai îndemnaŭ pe Domni se mai țină Italianii la curțile lor. Și-apoi, Italianii se și cam deochiaseră. Intrebuințaŭ otrava *à bouche que veux-tu*, adică cu prea multă înlesnire. Învețaseră pêne și pre mitropoliți se dea otravă în grijaniă celor pe cari voiaŭ se'i trămită ceva mai iute pe lumea cea-l'altă. Bailul Simeone Contarini în documentele venețiane scrie Senătului venețian la 29

¹⁾ Amênunte în autorii ce se vor cita mai la vale, și anume Cronicarii noștri, Chassiotis (*l'Instruct. publique chez les Grecs*), Fabricius, Erbicénu, Șincai, Legrand, Picot etc. etc.

Maiu 1610 că Mitropolitul Moldovei s'a încercat se otrăvescă cu grijania pe Stefăniță, fiul lui Iancu Voevod ¹⁾.

Grecii n'aveau atâta curagiu. Incercările de otrăvire devin mai rari. Medicina doctorilor Greci, a celor mai mulți, fiă că o luau din Facultățile italiene, fiă că o moșteniau de prin Constantinopole, se asemana fôrte cu rețetele babelor nôstre, pêne aprópe de finea secolului XVII, adică pêne acum 192 de ani.

În formularele medicale, într'ășa numitele *iatrosophia*, din care unul s'a tipărit la Veneția, la 1647, sub numele de *Geoponicon* de către călugăarul Agapios, fost 'nainte Athanasios Lando, — în formularele acesteia, alături de rețetele ceva mai medicale, sunt altele curat băbesci ²⁾.

Bunióră, doctoriă din *Geoponicon* în contra cheliei: „iea un pantof de femeia; rupe-î talpa; taiă dintr'ênșă partea despre

¹⁾ Esarcu: *Doc. Venet.*, în Tocilescu: *Revist. pentru Ist. Filol. și Archeol.* an. II, vol. I, fasc.

²⁾ Legrand: *Bibliothèque grecque vulgaire* (Paris. 1881) vol. II, studiul introductiv.

„călcâiū ; pune-o pe foc ; prefă-o în cenușe ;
„amestecă-o cu unt-de-lemn ; fă-o alifă și
„frécă-te pe cap“, — rețetă curiosă prin fap-
tul că 'ți cere să ieși talpa de la călcâiū, —
ceia ce aduce aminte, nu călcâiul invulne-
rabil al lui Achile, ci acea parte din cânte-
cul călușarilor : „Sub călcâiul cismeī mele
„jócă dracu și uă muiere, și mē'nvéță se
„fac rele.“

Și ne aducem aminte, Dómnelor și Dom-
nilor, de acéstă frântură din cântecul călu-
șăresc, pentru că și călușarii, în secolul
XVII, aveaū în săltărăța lor carieră uă parte
doftoricéscă. Cantemir vorbește de jocul în
cadență și de pronunțarea unor anumite
cuvinte de către călușari, împrejurul bol-
navului culcat la pământ ¹⁾. Din bătrâni, mi-a-
duc aminte că jucând călușarul dice :

Din călcâiū incetișor
Și din talpă binișor,

¹⁾ Demetriu Cantemir: *Opere*, (ediț. acad.) vol.
II, pag. 142—143. — Și ađi pe bolnavul mușcat de
chirchīag 'l légănă într' uă cergă 40 de ómenī, și
īī va fi trecēnd!

Hop o-dată!
 Și-altă dată,
 Sus de două,
 Jos de nouă,
 Pên' la patru-deci și nouă.

Și-apoi venia un chiot detunător de băga
 răcorile în bolnav și'l treceaū nădușelile, și
 se ducea lingórea în pustiă, sē nu mai viă,
 trăsni-o-mi-ar sfintu Iliă.

Nu sciū dacā adī, de la Pasci pēnē la
 Rusalii, călușarii mai fac concurență me-
 diculuī de plasă prin districtele Regatuluī.
 Sciū însă că un alt concurent al mediculuī
 practicā prin sate medicina fără diploma
 doctei facultăți, și acesta este *Ursul*, care
 își dă cu impasibilă liberalitate pērul pentru
 afumarea de sperietură și *calcă*, adică *mas-
 séză* ca cel mai destoinic *masseur*, nu mai
 după invitațiunea răgușită a Danciuluī-
 cornac care'ī dice tot

Din călcăiū incetișor
 Și din talpă binișor!
 Sus, Martine!
 Și mai bine
 Că'ti daū pâine cu măslina.

Se revenim însă la doftoricescul mește-

șug și la formularele doftorilor în secolul XVII. Uă altă doctoriă, în contra *migrenei*, era următórea conjurațiune pe care o traduc tot dintr'un *iatrosophion* pe care 'l găsesc în franțuzesce în *la Bibliothèque grecque* ¹⁾ a d-luî Legrand. Descântecul — căci este un descântec — ȳice:

„In numele luî Dumneȳeũ cel a tot pu-
 „ternic!... Când Migrena, aripa Satanei, eși
 „din adâncimile Mărei, Domnul nostru Isus
 „Christos o întألni și'ı ȳise: un'te duci, Mi-
 „grenă? Și ea'ı respunse: Dómne, Dómne,
 „de ce me'ntrebı? Mă duc sė intru în ca-
 „pul robuluı luı Dumneȳeũ cutare, sė-ı sgu-
 „duı creierıı și sė'ı holbez ochiı. Er Christos
 „ıı ȳise: du-te pe muntele Ararat, acolo unde
 „nu se aude nicı sunet de bucium, nicı co-
 „coșul nu cأntأ; acolo mأnأncأ, și bea, și
 „potolesce-ȳı mأnia. — Christos s'a nأscut
 „ın Betleemul Judeiei; Christos a fost rės-
 „tignit pe muntele Calvaruluı. Fugi, Mi-
 „grenأ, pأrأsesce pe robul luı Dumneȳeũ
 „cutare.....“

Comparaȳı acest descântec conjurator cu

¹⁾ Vol. II, studiul introductiv.

următorul descântec de pocitură din colecțiunea citată: ¹⁾).

Amin, amin, Cosma Dămian,
 Nouă străgi, nouă pocituri;
 Nime nu le-o vădūt,
 Nime nu le-o auđit.
 Numai Maica Domnului,
 Din pórta Ceriului
 Le-o auđit și vădūt,
 Care 'nainte le-a eșit
 Și le-a întrebat: unde vă duceți?
 — Ne ducem la (cutare)
 Carnea sē'i mîncăm,
 Dilele sē'i luăm
 Sângele sē'i bem.
 — Nu vă duceți la (cutare)
 Carnea sē'i mîncăți,
 Dilele sē'i luați
 Sângele sē'i beți;
 Ci vă duceți în Dunărea mare
 Că este un pește mare,
 Carne sē'i mîncăți
 Dilele sē'i luați
 Sângele sē'i beți
 Pe Cutare sē'l lăsați
 Luminat, curat

¹⁾ Lupașcu: *Medecina babelor*, pag. 27.

Cum Dumneșeș l'a lăsat,
 Descăntecul de la mine
 Lăcul de la Dumneșeș,

Acăștă formulă finală a descăntecului: „Descăntecul de la mine, lăcul de la Dumneșeș“, este în tocmai formula finală a tuturor reșetelor pe cară le scriau doctoriă grecă în tot secolul XVII. Cesar Dapontes, un Grec cu deosebire interesant pentru istoria Romănilor, șice într'una din scrierile sale, *Cronica de la 1648—1704*:¹⁾ „Doctoriă, în reșete, scriu ântăiș medicamentele și-apoi la fine nu uită nici o-dată frasa: *Viă sănătatea de la puterea divină, care birue tot.*

Tóte bune, dér puterea divină, și-atunci, ca și-acum, nu ajuta pe doctor și pe bolnav, de cât dacă și ei puneau umărul, doctorul cu sciința și bolnavul cu tăria firei. *Ajută-te și cerul te va ajuta*, e adevărul cel mare.

Și se vede că doctoriă cară erau la cur-

¹⁾ C. Erbicénu: *Cronicariă Grecă cară au scris despre Romăni în Epoca Fanarioșilor* (Bucuresci, 1890), *Cronica lui Chesarie Dapontes*, pag. 131.

tea lui Vasile Lupul între 1638 și 1640 nu cam ajutați pe fiul cel mare al Domnului, pe acel Ion Vodă pe care Vasile voia să-l lase Domn în Moldova, ier el se trecă stăpânitor în Țera-Românescă.

Ion Vodă era slab, limpedițu, pirpirițu, sețu cum s'ar țice ațu anemic, chlorotic, rachitic, suflet puțin, un fel de „se'l sufli se cadă“, de vreme ce *Cronica* țice că era „slab și desnodat de mâini și de piciore, „ca și cum n'ar fi fost feciorul lui Vasile „Lupul, care era un om ca un leu și la „hire și la trup“¹⁾.

La Iași, doctoriț nu putură se'i facă nimic, ba încă uă mână începu se i se moia sețu se i se usuce. Pentru că și politica îi ordona se trămită spre chezășia un ostatic la Constantinopole, Vasile Vodă hotărî se pornescă pe fiul sețu acolo în 1640. Bailul venețian, Aloisio Contarini, ne spune la 11 August 1640, că a sosit Ion Vodă, că e de 15 ani, că a venit se se caute și că, dacă nu se va tãmadui în capitala Sultanilor, va

¹⁾ Kogalnicenu: *Miron Costin*, vol. I, pag. 308

pleca în Italia, la Padova ¹⁾, să se aréte doctorilor celor mari cari profesau la celebra universitate a Padovei. Scim că Ión Vodă n'apucă se védă Italia, căci muri la Constantinopole.

Tot pe vremea acésta și până la 1642, la Bucuresci, Mateiū Basarab suferia de idropisia ²⁾. Cine îi era doctor, nu sciū. Ambasadorul venețian din Constantinopole, Girolamo Trevisano, ne spune de bóla Domnului într'ua scrisóre din 3 Februarie 1642, dér nu ne numesce pe doctor.

In orî-ce cas, e peste putință ca, la curtea lui Mateiū, unde strălucea cumnatul Domnului, învățatul Udriste Nasturel din Heresci și Dómna Elena, sora lui Udriste, una din rarele Dómne cari aū domnit cu adevărat asupra țerei ca regentă, în lipsa bărbaților duși peste hotare séu la bătăliă, e peste putință să nu fi fost doctori.

Nu am avut la 'ndemână scrisorile lui

¹⁾ Hurmuzake: *Documente*, vol. IV, part. II, pag. 512.

²⁾ Hurmuzake: *Documente*, vol. IV, part. II, pag. 514.

Parcevicî, episcop de Martianopole, care a trăit la Curtea bătrânului Domn câtă-va vreme; într'ênsele se vor fi găsind pôte asemenea amănunte ¹⁾.

Totuși, se nu uităm pe Paul din Aleppo care, peste vro șese ani, la 1648, era la Têrgoviște unde, cu esagerarea lui orientală, ne spune că'l dîrdiaŭ frigurile de câte trei orî pe di, și că nu erau la Têrgoviște nici medici, nici chirurgi, nici doctori. Jalea te coprinde vëdënd pe bietul diacon cum se vaită și se bocesc ²⁾.

¹⁾ *Archiv für oesterreichische Geschichte* (L. IX. Band), Wien 1880. Studiul comitelui Pejacsevici asupra strămoșului său: *Peter Freiherr von Parcevicî, Erzbischof von Martianopol, apostolischer Vicar und Administrator der Moldau, bulgarischer Internuntius vom Kaiserlichen Hofe und Kaiserlicher Gesandter bei dem Kosaken Hetman Bogdan Chmielnicki, 1612—1674*, studiŭ alcătuit după documente inedite din Viena, Buda, Cluși, Roma și Veneția (pag. 337—638 din *Archivă*). Asupra lui Parcevicî v. și d. B. P. Hasdeu: *Archioul din Genova în Col. lui Traian* (Iul.—Sept. 1882) și la *Revue Historique* Paris, 1880, Sept.—Oct.).

²⁾ Hasdeu: *Archiua Istorică a României*. Călătoria lui Paul din Aleppo. Cap. XII.

Și, cu toate acestea, vaietele lui Paul din Aleppo ni se par cel puțin ciudate, de órece scim că'n secolul acesta și'n secolele următoare, pêne mai acum 20—30 de ani, bântuia și a bântuit în Țărilor române și medicina ieratică, medicina sfântă, medicina călugărescă, alături de medicina babelor și de medicina doftorică.

Pentru ce acest evlavios și sfătos călugăr nu 'și scria lui însuși de friguri? A scrie de friguri pe cojițe de pâine de formă când pătrate, când romboidale ¹⁾ cu nisce slove întortochiate, de semănaș cu turaua Sultanului de pe lira otomană, era, în Țărilor române, pentru un călugăr venit de la Ierusalim séu de la sfântul Munte un venit grăsuliu și durduliu, în tocmai după pofta cucerniceș se le inimă. Aceste cojițe de

¹⁾ D. B. Iorgulescu, directorul gimnasiului *Hasdeu* din Buzău, mi-a comunicat un *scris* de friguri care e următorul: în prima Ți, se scrie pe cojiță: *Abele 31 :+ : Zut*; a doua Ți: *Bodele 31 :+ : Zut*, ier a treia Ți: *Abele Bodele 31 :+ :+ : Zut*. Te vor lăsa frigurile cu atât mai iute, cu cât vei face pe *Z* de la *Zut* un *Z* nemțesc, adică un 3.

pâine, scrise pe limbă înalte și adânci, se vindea în orașele României, în tocmai cum se vindea *indulgențele* în Apus, înaintea lui Luther.

Luminările de Pasce, de la Ierusalim, căra descântată lângă apa Iordanului, săpunul cu care se spălase pe mâini patriarhul la serbătorile împărătesci, untdelemnul sfințit de la candela sfântului Mormânt, apa care țigărise din icóna de minuni făcătoare a cutărei seú cutărei mânăstiri din sfântul Munte, toate erau atât de căutate de bolnavii din România, în cât prea sfinții călugări, patriarhi și episcopi, cari veniau prin Iași și prin Bucuresci nu sciau cum se îndestuleze pe toți cei-ce veniau să cêră aceste doctorii de minuni făcătoare,.... adică se cêră, nu; m'nsel: se cumpere, căci nu mai sfinții Cosman și Damian fuseseră doctori fără de argint.

Episcopii și patriarhii, duhovnicii și diaconii, primiau cu mucenicescă umilință bani și moșii, scule și argintării, ba chiar și produse pe cari le revindeau totdeauna cu câștig, spre cinstea și slava sfântului Ev-

dochie, negustorul cel fără de cusur; da, primiaŭ, primiaŭ într'una pentru dragostea oilor cuvântătoare și pentru slava sfinților mai sus pomeniților Cosma și Damian, de la D-deŭ doctori fără de argint.

E uimitor de mare cantitatea doftorielor sfinte, ce s'a consumat în țăările române, în cele două din urmă secole! Ar fi trebuit patriarhului de la Ierusalim se aducă untdelemnul din candela sfântului Mormânt în chiupuri mari cât balena, pentru a răspunde la toate cererile. Dér nu făcea așa, căci lucrul ar fi fost nepractic, și al doilea ar fi fost în contra principiului care spune că doctoriele ieratice trebuie luate în porțiuni séu doze infinitesimale.

Ei aduceau uă sticluță cu untdelemn din candela sfântului Mormânt séu cu apa de la Iordan ori din fântâna Cedronului. Că untdelemnul séu apa erau de la Ierusalim, eŭ unul nu ași garanta nici cu partea din Raiŭ a dușmanilor mei. Când se isprăvia la Iași séu la Bucuresci apa séu untdelemnul din prețioasa sticluță, medicul prea sfințit punea apă din Dâmboviță séu din Bah-

lui, căci, conform scripturei, duhul Domnului plutesce de-asupra tuturor apelor.

Cererile continuaă, ofertele erau gata.

Condițiunea de căpeteniă era ca sticlucă se fiă mică și închisă în trei-patru cutii cari se scoteau una dintr'alta.

Și când înaltul prelat mergea acasă la bolnav, și când acesta venia la înalt-preasfinția sa, formalitățile erau aceleași. Prețul însă de sigur diferia, ca și astăzi, — *on opère chez soi et on travaille en ville.*

Și étă cum, după spusa unui bătrân care de la tată-său o aușise: Cutia cea mare se deschidea cu deosebită ceremoniă; se rostia nisce cuvinte pe limbă adâncă de către episcop; călugării cari 'l însoțiau luând uă pozițiune cataleptico-extatică, ca coprinși de alte-alea, pironiau ochii în bolnav. Acesta simția un fior.... A doua cutiă apărea.... Emoțiunea creștea. Dacă putea, bolnavul cădea în genunchi, ier rudele rupeau pământul cu mătăniele.... La aparițiunea celei de-a treia cutiă pe care, încet, oblu și pe linse, o arăta episcopul, bolnavul tremura ca varga, simția că, de la creștet pêne în

tălpi, l'arde și'l înghiață, 'l saltă și'l do-bóră, 'l chinuie și'l mângâia uă căldură ciu-dată, de el ne mai simțită.

Când apărea în fine sticluta, sfințita sti-cluță, învălă în catifea verde séu roșiă, călugării, ca sguduiți de uă puternică scân-teiă electrică, cădeaă în genuchi. Bolnavul, rudele, cei de față, toți isbiaă cu fruntea pardoséla odăiei. Episcopul, cu mișcări au-tomatice, se apropria de bolnav. Respira-țiunea i-era șuerândă și gâfăindă..... ungea cu untdelemnul séu uda cu apa din sti-cluță și.... și bolnavul se făcea bine în marea majoritate a casurilor.

Curentul nervos, ipnotismul, vibrațiunile, emoțiunea, efluviele magnetice, și tot ce spune ilustrul Charcot astă-đi la Salpétriére în Paris, eraă provocate de sticluta cu apă de Iordan, de Dâmbovița séu de Bahluiă.

Bolnavul se scula om în tótă firea, gata a 'nălța la ceruri pe episcop, a'ı da pungi peste pungi, moșiı peste moșiı. Medicina doftoricéscă o fi făcut, n'o fi făcut parale din țările române, în secolele trecute; Me-dicina călugăréscă însă, pe lângă averile

naht, adică pe lângă banii câștigați după consultațiunii ca cea de sus, a mai câștigat și moșii cari dederă Statului român după secularizare pênă mai de ună-dî între 20 și 25 de milioane pe fiă-care an. Cu asemenea folóse, mi se pare că nu s'ar puté dice că medicina călughărăescă nu a fost bânósă în țerile române ¹⁾.

Un alt capitol ce va trebui să se consacre Medicinei sfinte în istoria țerilor române va fi și acela al vindecărei prin punerea mânilor unui înalt prelat pe capul bolnav. Unul din stariții de la muntele Athos, ieromonahul Gabriel, în biografia patriarcului Nifon, ne spune că Nifon făcea minunî prin aposițiunea mânilor.

De altmintrelî, și după mórte patriarcul Nifon a vindecat multă vreme de muțeniă, de friguri și de durere de cap, întocmai cum móștele mitropolitului Maxim, omorit de Mihnea Vodă, vindeca de svénta tot felul de bóle ²⁾.

¹⁾ Cp. ale mele *Din Istoria Fanarioților, studie și cercetări*;—Studiul *Ipsilante și fii săi*.

²⁾ Hasdeu: *Archiva Istorică*, doc. 318.

Ca și în Apus la Catolică, la Francesă și la Germană, unde se păstrează și se adoră moște, bunióră, la Vendôme *uă lacrimă a lui Christos*, la Corbie *barba lui Noe*, la St. Médard în Paris *un dinte al lui Christ* și într'alte două orașe două capete de ale lui Sfântul Ión Botezătorul, precum două sunt tunicele Mântuitorului, una la Colognia și alta la Argenteuil lângă Paris,¹⁾ tot astfel și în țările române adorațiunea moștelor alcătuia uă parte covârșitoare a medicinei ieratică.

Priviaă, adoraă și se făceaă bine prin minunea dumnezeiescă, pe care sciința în cele mai multe casuri o esplică ađi fórte omenesce.

De multe ori, bolnavii se făceaă bine înainte chiar de a fi vedut moștele, întocmai cum unii Bucureșteni, acum 20 de ani, se făceaă bine numai vedend pe doctorul Drasch intrând pe ușa în odaia lor. Credința și superescitațiunea nervósă a bolnavului facilitaă sarcina călugărilor.

¹⁾ Seignebos: *Hist. de la Civilisat.* (Paris, 1882). *Les reliques en Occident*, pag. 65.

În Germania, într'ună cutiă de sticlă căptușită cu negru pe trei părți, era atârnat un fir de păr din capul Prea Curatei Feciore Maria. Tămăduia de toate bólele. Bolnavii veniau din toate părțile, se târiau pe genunchi, adorau firul de păr pe care nici vorbă că nu'l vedeau și se întorceau să nătoși.

Intr'un rând, un bolnav mai curios s'a uitat cu tot dinadinsul se vedă firul și de și își pironise privirile în cutiă ca vulturul în sóre, nu vedu nimic. Întrebă atunci pe bătrânul călughâr care sta alături de cutiă rugându-se:

— Părinte, sfinția ta 'l vede? Eú nu'l zăresc de loc!

Călughârul cu ingerescă sinceritate răspunse:

— De 25 de ani, taică, l'arăt drept credincioșilor în toate ȕilele, și nu l'am vădút nici-o-dată, dér trebuie să fiă înăuntru; deci, închină-te și adoră-l ca să te faci bine.

Medicina ieratică, medicina sfântă nu s'a sfârșit cu secolul XVII; ea a continuat în secolul următor și continuă și adî. La *St.*

Pierre du Chaillet la Paris, în Roma la *Santa Maria in Ara Coeli* unde este icóna Feciórei făcută de evangelistul Luca, la noi în București la sf. Mina, la sf. Elefterie și în deosebii la sf. Vineri în ajunul hramului, medicina ieratică, nu pentru suflete, ci pentru trupuri, *bat son plein*, este în toiul ei.

Nervi și credință, credință și nervi! Numai puterea lui Dumnezeu mai poate într'acest sfârșit de secol și 'ntr'acéstă năbădăiósă civilizațiune, se mai înfrine și se mai domoléscă la ómenii nervii, cari plesnesc ca bicele la cea mai mică impresiune. Cloratele, bromurile și tóte calmantele medicinei doftoricesci *y perdent leur latin*, nu mai pot face nimic. Lumea, cu a ei minte și cu a ei închipuire saltă în vėzduh la cea mai mică mișcare și face, ca'n vremea basmelor, din purice bivol și din bivol purice, când nu face din cal măgar.

Să ne reîntórcem însă la doftoricescul meșteșug din secolul XVII.

Cel d'antăiū doctor care ne întâlnește — fără să ne dea bine 'nțeleș nici uă consultațiune, — este doctorul adus de Vasile Lu-

pul la curtea lui, după recomandațiunea bailului Veneției Girolamo Trevisano, adică Danesul Giovanni Andrea Scocardi, înainte medic al ambasadei venețiane din Constantinopole. Vasile Vodă se speriasse de la mórtea fiului său Ion Vodă și, de și leu la hire și la trup, voia acum să aibă doctori se *proctaséscă*, se preîntêmpine bólele din vreme, dacă ar fi fost se viă.

Scocardi e doctor și diplomat, adică in-formator al ambasadorului venețian. Avea 1500 de reali pe an, și altele multe de la curtea Domnului, a căruia bogăția lasă pe doctor cu gura căscată ¹⁾.

Fiă în rapórtele către bailii Aloisio Contarini și Pier Foscarini, fiă către Residentul imperial, Schmidt, Scocardi spune cu rîvnitóre admirațiune că averea în bani a lui Vasile Lupul póte să fiă de douë milíone, și averea în pietre scumpe, argintăria și blănuri prețioase tot de douë milíone.

¹⁾ Hurmuzake: *Documente*, vol. IV, part. II, pag. 513 și *Revist. pentru Ist. Filol. și Archeol.* an. II, vol. I, fasc. I, Esarcu: *Doc. Venet.*

Vre-uă cură celebră seü vre-uă de cele cari rêmân de pomină, nu găsesc së fi făcut Scocardi.

Peste vro câți-va ani după Scocardi, adică pe la 'nceputul domniei lui Gheorghită Stefan (1653), s'a întemplat în Moldova un fapt care ține mai mult de chirurgicescul de cât de doftoricescul meșteșug. Acest fapt avu un resunet enorm prin urmările lui. Gheorghită Stefan prinse în necredință și în trădare pe spătarul Nicolae Milescu de la Vasluiü, Românul cel mai învățat al secol. XVII și al căruï renume se întinse mai târđiü din Iași și Bucuresci la Berlin, din Berlin la Stockholm, din Stockholm la Paris, din Paris la Constantinopole, pentru că în urmă se strălucescă pe înalte scene în Rusia și chiar în China ¹⁾. Pe Milescu 'l prinse Gheorghită Stefan trădându-l și'i tăiă nasul, adică îl insemnă, ba chiar cu deosebit caracter, căci, în loc së lase pe

¹⁾ Kogălnicenu: *Neculcea: O sêmă de cuvinte*, în *Cronice*, vol. II, pag. 190. Picot: *Le Spathar Milescu*. A. Papadopul-Callimah: *Despre Gheorghie Stefan Voevod* (Bucuresci, 1886).

călău să'i taiă nasul ca de obicei cu un anume cuțit, scóse domnul hangerul de la brău și cu el porunci călăului se opereze rhinotomia, adică tăierea nasului.

Faptul în sine nu ar avé mare însemnătate. Tăierea nasului în sens propriu și în sens figurat e lucru obicinuit: s'a tăiat și se taiă nasul pe toate tărîmurile în țările române ca și în toate țările, căci, și la noi, ca și pretutindenî, nasurile se lungesc câte o-dată atât de mult, în cât rhinotomia, adică tăierea din rădăcină seú cel puțin scurtarea pêne la uă dimensiune cuviincioasă se impune fără dór și póte.

Nu, rhinotomia prea învățatului Spătar a avut resunet prin faptul că a fost urmată de rinoplastiă, adică, după ce i la tăiat Gheorghită Stefan, Milescu s'a dus în Germania seú la Viena și, citez pe Cronicarul Niculcea: — „a găsit acolo un doftor de 'i „tot slobozia sângele din obraz, și'l boția „la nas, și așa, din ȕ în ȕ, sângele se în- „chiăga, de i-a crescut nasul la loc, de „s'a tãmaduit, ier când aú venit aice în „țérã la Domnia lui Iliăș-Vodã, numai

„de abia s'a fost cunoscând nasul că-î „tăiat“.

Prin ce metodă s'a făcut rinoplastia, adică punerea la loc a nasului spătarului, nu știu. Fi-va fost *metoda lui Celsius* care consista a lua din pielea obrazului și a acoperi cotorul nasului? fi-va fost metoda indiană care taiă pielea din frunte și o dă pe nas, seî metoda italiană care iea pielea din partea anterioară ori internă a brațului? Nu știu, și nu știu chiar dacă metoda italiană era cunoscută în secolul XVII.

Faptul este ca Spătarul și-a pus nasul la loc, spre marea mirare a celor ce 'l cunoscuseră în deosebitele faze ale vieței seî, întâi cu nas, apoi fără nas și în fine ier cu nas.

Nas neastempelat acest nas cu istoriă medico-socială, al spătarului Milescu, der nas de om bun la suflet, căci Milescu se împacă mai târziu cu Gheorghiu Ștefan și-l sluji prin Viena, prin Jena, prin Stettin, și la Berlin și la Stockholm, pe unde Domnul rătăcitor se afla seî il trimetea se stăruie pentru densus. Milescu se ruga de

Regele Suediei, la Stockholm, unde Gheorghiu Ștefan stătuse șase luni, și tot el se ruga de Frideric-Wilhelm, Marele Elector de Brandenburg se ajute pe fostul Domn al Moldovei, să 'i dea pensiunea promisă, se 'i înlesnescă banii cu cari se 'și cumpere medicamente, după cum spune uă scrisóre a lui Gheorghiu Ștefan din Arhiva Statului din Berlin ¹⁾. Gheorghiu Ștefan suferia de uă podagră atât de nodósă și cu concrețiuni tofacee atât de rezistente, în cât medicii nu sciau ce se mai dicită și ce se 'i mai facă.

Pentru că vorbim de *podagră, la maladie des maîtres* cum îi dicită Francesul, se notăm aci uă observațiune a lui Sulzer care, în *Geschichte des Transalpinischen Daciens*, spune că podagra nu era cunoscută în țările române acum vr'o 150 de ani și că doctorii de prin vremurile acelea atribuiaū

¹⁾ Pap. Ilarianu: *Tesaur de Mon. Ist.* citat în D. Pap.-Calimah: *Despre Gheorghie Ștefan*, pag. 108. Cp. Hurmuzake: *Documente*, vol. II, part. I, pag. 565, Scrisóreă rătăcitului Nicolae Basarab care cere al 10 Nov. 1566 lui Albert, ducele Bavariei, se intervină pe lângă Maximilian II, Impăratul Germaniei să i se plătescă doctorii.

acéstă bine-cuvântată lipsă calității escelinte a vinurilor române ¹⁾.

Supun observațiunea lui Sulzer Facultății competente, și 'nainte de a trece la doctorescul meșteșug din vremea Brancovănilui în Țera Românească, se amintim existența doctorilor în Moldova, la curtea Domnilor cari urmară după Gheorghită Ștefan, și anume, la curțile lui Grigore Ghica și Ștefăniță Lupul, fiul lui Vasile.

Cesta din urmă, Ștefăniță Vodă Lupul, sânge stricat ca și frate-seu Ión Vodă, cu tot ajutorul doctozilor a murit de uă bóla, de care Miron Costin vorbesce ast-fel: „a
„căđut în bóla fórte grea, lingóre, care
„bóla îndată a priceput doctorul că trebuie
„s'í iea sânge. Ce n'a ascultat, și adăugân-
„du-se bóla și ales tómna fiind, așa de greú
„l'a cuprins hierbințéla, cât până la Ti-
„ghina aú stătut frenetic, adică buiguit din
„hire. Cu chipul ciumei era bóla, că i-aú eșit
„bolfa la uă mână. Ce nu era ciumă, ci
„diréptă lungóre, cărei bóle îi đic doctozii

¹⁾ Vol. III, pag. 61.

„*Maligna*, și cât a trecut Nistrul la Tighina „a treia și a stătut mort“¹⁾). Ieră-și uă bôlă pe care o supunem atențiunei retrospective a Facultăței nôstre.

În Têră Românescă, Dómnelor și Domnilor, înainte de Brâncovénu, în marea luptă dintre Ghiculesci și Cantacuzinesci, când „musafirnicile marghiolii“, adică intrigile de tot felul, pumnalul, otrava, torturi, confiscări, schimbări de religione și uă mulțime de alte crunte frumuseți ale dușmăniei între frați, într'acéstă epocă atât de interesantă a istoriei muntenesce care merge de la George Ghica 1650 și pênă la Șerban Cantacuzino 1688, doftoricescul meșteșug se arétă, dér nu spre lauda lui, în persóna doftorului grec Timon. Acesta, la Constantinopole, în 1673, a provocat în bóla lui Grigore Vodă Ghica, fiul lui Gheorghe Ghica, uă emoragiă estraordinară și l'a și înveninat. Ghica singur la césul morței a făcut acéstă mărturisire. Șincai și Cantemir mai adaug

¹⁾ Kogălnicénu: *Cronice*. Miron Costin, vol. I, pag. 372.

că Timon dedese veninul după îndemnul Cantacuzinescilor ¹⁾).

La curtea lui Șerban Cantacuzino nu cred se fi avut trecere mare doctorii. Iacob Pilarino, protomedic al curții sale, ²⁾ n'avea multe de lucru. Șerban era, ca și Vasile Lupu, tare ca un leu la hire și la trup, ba încă era de uă statură colosală, și avea nisce plămâni de când începea să răcnescă dîrdia ferestrele, ier cel certat credea c'a și vădut Raiul.

Marii Viziri când voiaū se păcălescă câte un pașă il trimiteaū—spune Dapontes—cu misiune la Șerban, anunțând într'același timp prin Kapukehaiele lui pre Domnul Țărei Românesce că póte lua pe Pașă mai mult cu lopata de cât cu judecata. Șerban înțelegea, Pașa pleca din Constantinople, venia la Bucuresci și, când se reîntorcea în Constantinople, era bolnav de friguri,—de friguri de gróză, spuneau cei ce'l însoțiaū, căci Șerban răcnise atât de cumplit la el

¹⁾ ȘincaI : *Cronică*, III, pag. 115 și Cantemir : *Istoria Impăraț. Otoman.* pag. 419.

²⁾ Erbicénu : *Cronicariū Greci*, pag. XXIX.

în cât s'ar fi jurat că dă peste Pașă alte alea.

Brâncovénu nu era de felul și firea lui Șerban, era de uă sănătate moliă, adeseori șubredă, totdeuna plăpândă ¹⁾. Era în tocmai ca acei boeri cari, mai târziu în Bucuresci, și-aveau doctorul cu ei și la masă unde nu gustaū din nici un fel de bucate fără se 'ntrebe pe doftor dacă cele înainte mâncate se combină, fac *combinația* cu cele ce aveaū se mai mănânce. De și, spre desperarea doctorului, mâncaū din câte 10 și 12 feluri, la sfârșitul mesei spuneaū că nu le-a fost fôme, că se simt greu ca de plecate și că se'î frece cu oțet de trandafir.

Brâncovénu ținea și avea de ce se țină la viétă, și de aceia, cea mai mică indispozițiune 'l înspăimênta. Spaima acêsta însă nu'l opria, ne spune del Chiaro, de a mânca bine și de a bea bine, mai cu sémă licuoruri cari, la masa Domnului, erau de uă calitate deliciôsă.

¹⁾ *Magazin istoric*, vol. II. *Ist. Țerii Român.* de la 1689—1700 de marele logofăt Radu Grecénu. Cp. *Foletul Novel* de d. Odobescu în *Revista Română* (1862).

Doctorul Iacob Pilarino pe care 'l moștenește de la unchiu-său Șerban Cantacuzino, doctorul Pantaleone, Țis la Curte *Doctorul mare*, doctorul Ión Comnenul, profesor de științele fisico-matematice la Școla cea mare de la sf. Sava între 1680 și 1700¹⁾ erau medici curanȚii ai CurȚei și 'ngrijaă pe Domn în tóte Țilele. Ei nu și-au Ținut Ți cu Ți *Jurnalul SănătăȚei Măriei Sale*, în tocmai cum, într'acești ani, 'l Țineaă la Paris doctorii Vallot, d'Aquin și Fagon, medicii lui Ludovic XIV²⁾. Acest *Jurnal* ar fi fost fórté interesant pentru istoria internă a curȚei lui Brâncovénu și a societăȚei din timpul acela. Doctorii n'au lăsat nimica; Domnul însă a lăsat câte-va aménunte fórté preȚiose în notiȚele ce scria mai în fiă-care sêptemână pe foile albe ale calendarelor ce 'i alcătuia unul din numeroșii sêi secretari. și-anume Ión Românul, Țis și Ion Frâncul,

¹⁾ Erbicénu: *op. cit.* pag. XXVI.

²⁾ *Journal de la Santé du Roi Louis XIV* de l'année 1647 à l'année 1711, publicat de Le Roy (Paris 1862) în Daremberg, *op. cit.*, pag. 198.

póte pentru că fusese prin Francia și scia franțuzesce.

În notițele lui Brâncovénu, aménunțele despre sănătate sunt date cu atât mai multă stăruință cu cât i-era Domnului mai frică să nu se bolnăvescă. Pe lângă plasture, ierburî medicinale, alifî și bēturî stomachice, o altă *curarisire*, lăsatul sângelui de primăveră, căpēta la Curte proporțiunile unui eveniment de căpeteniă, fiă că se făcea prin incisiuni de doctorî, fiă că și punea lipitorî.

Lipitorile eraū de rigóre pentru cei mai mulți primăvéra la prenoirea sângelui și s'a continuat cu acéstă doctoriă viă până în timpurile nóstre. La noi, se cultivaū lipitorile ca un articol de consumațiune pentru țéră și pentru esport pe uă scară ce ađi nu se mai cunósce. Lipitorile române treceaū Prutul în Rusia și treceaū Dunărea în Turcia, unde se vindeaū pe prețuri minunate. De multe orî, nu mai remăneaū lipitorî în țéră. Atunci — moment psichologic! — năpădiaū lipitorile străine.... Și se te țîi!

Acum 40 de ani, principele Stirbei a pus uă taxă fórte mare asupra esportului lipitorilor. Un Frances din Bucurescî a voit sê trecă fără se plătescă, prin vama de la Căineni, uă cantitate enormă în nisce saci séu lăđi. Lipitorile aũ fost luate de contrabandă și aduse în Bucurescî, la ministerul de finance, la visteriă, unde Francesul voia se facă contrabanda mușama. In timpul când el parlamenta sus, s'aũ deschis jos sacii. Lipitorile aũ început sê iésă și sê se tîrască prin tóte părțile. Persóne carî aũ vęđut lucrul ne spun că curtea ministerului era négră de lipitori¹⁾.

A trecut și timpul lipicios al lipitorilor cum trec tóte ale trecutului! Ađi, de abia se mai vęd în piața sfântului Anton, la sfătósele ciorăpărese, câte 4—5 lipitori în micî borcane de sticiă, suindu-se și coborându-se, lihnite și mahmure, triste și fără chef, ca și cum ți-ar đice:

Am supt și noi o-dată la curte și'n domniă,
Și ne-am suit adesea pêně la 'mpěrăția!

¹⁾ Povestit de d. Al. I. Stăncescu, care era pe atunci împiegat la ministerul de finance.

Reviu.

Pe lângă doctorii mai sus citați, mai târziu, după 1700, se mai găsea la curtea Brâncovénului și doctorul Gheorghe Trapezuntiū, fost bursier al Domnului în Italia și care, după oribilul măcel din 1714, devine omul de încredere al Dómei Maria C. Brâncovénu și 'i negociază la Veneția cu Senatul și la Constantinopole cu ambasadorii venețianii cestiunea banilor, — sute de mii de galbeni, — depuși de Brâncovénu la Zecca Veneției ¹⁾.

Trec asupra diferitelor bóle ale fastuosului Domn, dér constat aparițiunea primului chirurg frances, in Bucuresci, la curtea Domnului, în Decembre 1701. Acesta 'i chirurgul Lantier, pe care, după recomandățiunea d-lui de Ferriol, ambasadorul din Constantinopole, Brâncovénu 'l numesce chirurg al curței sale ²⁾.

¹⁾ Esarcu: *Doc. Venețiane*. Erbicénu: *Cronicarî-Greci*. D. Procopiu: *Notiță despre scriitorii greci în Fabricius*.

²⁾ Hurmuzake: *Documente*, supl. I, vol. I, pag. 354.

Vor fi fost pôte chirurgi și 'nainte; Cronicele însă și documentele nu pomenesc a-nume, de cât—Șincai¹⁾—în secolul al XVI de chirurgul Mezentie (1602) care era în serviciul lui Sigismond, îmbroboditul dușman al lui Mihaï Vitézul.

In Turcia, chirurgi francesi erau încă de la 1650. Cantemir ne spune în *Istoria Împărațiilor Otomani*²⁾ de un pașă de uă grăsimi estraordinară, care avea un chirurg frances numai al lui. Singura ocupațiune a chirurgului era ca'n luna lui Iuniu și'n luna lui Iuliu se taiă pe pașă, s'î scôtă osânza și se'l cósă la loc. Cât a durat acéstă operațiune de nostimă ușurare, Cantemir nu spune; spune însă că Turcul la urmă a crăpat și a murit de grăsimi.

Cu privire tot la chirurgi, era la Turci un obicei, efect al operațiunilor chirurgicale, obicei pe care l'avem și la noi la altele,—bunióră, păstratul părului tăiat de preot la botez și fixat pe céră. Turcii, ră-

¹⁾ *Cronică*, vol. II, pag. 295.

²⁾ Ediț. Acad. pag. 425.

niți la răsboiū, când erau operați rugaū pe chirurgi să nu le arunce ósele ce estrăgeaū din răni, ci să li le dea. Le luaū când scăpaū și le păstraū cu sfințeniă. Hurem-Pașa avea 24 de arșice, adică bucăți de óse, scóse după diferite bătălii din trupul lui. Le păstra într'ua cutiuța de aur, în sîn și în totdeuna. Ținea la ele ca la viața lui. Intr'un rând, când vizirul Mehemet-Kiupruli Pașa 'l necinsti în fața armatei, Hurem-Pașa scóse cutiuța și asvêrli cu ósele lui în Vizir. Era cel mai mare și cel mai elocinte răspuns ce putea da omului care insulta un ostași ca dânsul ¹⁾).

În țerile române, în secolul XVIII, nefiind lupte și nefiind dueluri, chirurgii n'aveaū tocmai mult de făcut. Cu tóte acestea, sciința lor era și atunci, ca și acum, — ȃice-se — mai în flóre, mai sigură, mai bine-făcétóre.

Și Michelet, faimosul istoric al Franciei, care împarte Domnia lui Ludovic al XIV în douē părți, prima *Inainte de bubă* și a

¹⁾ *Ibidem*, pag. 528.

doua *După bubă*: și Sainte Beuve care a consultat și studiat *le Journal de la Santé du Roi*, și doctorul Raynaud care a scris *Les Médecins au temps de Molière*, și doctorul Daremberg care a scris *la Médecine, Histoire et Doctrines*, vorbesc de doftoricescul meșteșug la finea secolului XVII într'un mod care numai măgulitor nu e pentru dânsul. Medicina în secolul XVII nu e nimic alt-ceva de cât empirism, ieresuri, credință orbă în autoritatea celor vechi; lipsă desevârșită de metode și de cunoștințe pozitive, rezistență stupidă la toate noiele descoperiri, ridicul în moravuri, ură în contra confrăților, aroganță către cei mici, înjosire față cu cei mari, un potop de formule purgative, lăsatul sângelui împins pêne la nebuniă, — ast-fel definesc medicina de atunci ómenii cu autoritatea celor de sus ¹⁾.

Citind asemenea lucruri nu veđi ce deosebire există între Medicina lui Caton care da *Vérđă* pentru toate bólele, și între me-

¹⁾ Cf. Daremberg: *La Médecine, Histoire et doctrines*, citat mai sus.

dicii franceși din secolele XVI și XVII cu lăsatul sângelui. Guy Patin a lăsat sânge unui copil ce abia se născuse de trei zile, și-a lăsat lui sânge de șapte ori pentru un guturaiu, a lăsat de patru ori sânge sócrii-sale în vîrstă de 80 de ani. N'a murit sócra! Lécuri și rețete violente a cărora devisă era uă dilemă consolatóre fórte: ori mori, ori scapi.

Exemple în Francia: pe fratele Regelui Ludovic XIV, care avusese un atac de apoplexiă, doctorii 'l îngrijesc în modul următor: îi dau un-spre-zece uncie de emetic, un vomitif teribil, două sticle de apă d'Anglia, uă sticlă cu apă de Schaffhausen și îi lasă de trei ori sânge.— Efectul? A murit.

Alt exemplu: nora lui Ludovic XIV, nevasta fiului său cel mai mare, e bolnavă de vapori, uă indispozițiune ușoră. Sub cuvînt că pôte cădea greu bolnavă, i se dau de medici doftoriele cele mai violente. — Efectul? A murit.

La noi, în România, Casandra Cantacuzino, féta lui Șerban-Vodă, véra Brâncovenului și nevasta lui Dumitru Cantemir,

cea mai învățată și cea mai frumoasă femeie a timpului său — când s'a dus în Rusia a lăsat pe Muscăloicele lui Petru-cel-Mare cu gura căscată, — Casandra Cantacuzino, când se afla la Kharcov, de supărare și de dorul Moldovei și Țării Românești, a dat în friguri. Doftorii și spițerii i-au dat doftorii atât de tari în cât un stomac de struț nu ar fi resistat.¹⁾ — Efectul? A murit.

Pentru că n'a avut doctori lângă dânsa, în ziua de sfânta Maria, la 15 August 1714, Păuna Dómna, nevasta lui Stefan Cantacuzino și nepótă de văr a Casandreii Cantacuzino mai sus pomenită, pentru aceea n'a murit la mânăstirea dintr'un Lemn, unde mersese să se róge tocmai în ziua când Brâncovénu și copiii lui erau omorâți la Constantinopole. Spăimântată, nervósă,

¹⁾ Cantemir : *Ist. Impărăț. Otoman.* notiță biografică, pag. 801.... Casandra,.... frumoasă și plăcându-i fórté citirea cărților.“ — Cp. *Mémoires de Trévoux*, din Sept. 1743 articolul LVI, unde se vorbește de Cassandra.... „*L'esprit et la beauté en avaient fait une des Princesses les plus accomplies de l'Europe.*“

isterică, știind pôte ce crimă oribilă se comite la Constantinople, Păuna Dómna a avut un atac de uă gravitate extraordinară. Cronicarul anonim, care nu urmase cursurile lui Charcot, numesce acéstă bólă *nevoia*, adică bólă necunoscută, o mai numesce *lovitură*, adică bólă venită de sus, din chiar senin, și o mai numesce *îndrăcire*. Bóla avu răsunset în tótă țera. Cantacuzinescii aruncară vina pe uă mătușă a Dómnei, Olympiada, pe care o zidiră de viă într'uă chiliă la mănăstire¹⁾. Păuna Dómna se făcu bine, pentru ca pe urmă, peste mai puțin de două anī, se rămână și ea văduvă ca Dómna Maria Brâncovénu, — principese nenorocite plângënd fericirile de altă-dată, în mod tragic, ca reginele eschiliane din dramele lui Shakespeare.

Să nu părăsim, Dómnelor și Domnilor, secolul XVII, 'nainte de a aminti pe Marele Dragoman și păstrător al taineilor împărătesci din Constantinople, pe Alexandru Mavrocordat, doctor în medicină de la uni-

¹⁾ *Mag. istor.* tom. V, pag. 183.

versitățile din Padova și din Roma, — de ôre-ce la Padova făcuse într'un rând bătăiă cu studenții cei-l'alți și fusese eliminat. De aceia, trecu tesa la Roma ¹⁾.

Alexandru Mavrocordat este tulpina Mavrocordătescilor pe tronurile României, tată a două Domni, Nicolae și Ion, și moș al mai multora. Pe noi, în cestiunea doftori-cesului meșteșug, ne interesază pentru că el este primul dintre doftorii Orientului care a priceput circulațiunea sângelui descoperită, adică completată și demonstrată a 1658 de nemuritorul Harvey ²⁾. Mavrocordat a scris în grecesce și uă carte despre circulațiunea sângelui, cu un succes deosebit, căci a avut cincî edițiuni și'n vremea când scrie Dapontes, după 1750, tot rară era ³⁾. Mavrocordat la 1700 a avut oca-

¹⁾ Miller: *Alexandre Maurocordato*, în *le Journal des Savants* (Paris, Martie 1879, pag. 179—183). C., Erbicénu: *Cronicarii Greci*, și-anume *Cronica* lui Dapontes.

²⁾ P. Flourens: *Histoire de la découverte de la circulation du sang.—De Guy Patin, adversaire de la circulation* (Paris, 1857) *passim*.

³⁾ Dapontes: *Cronica* în Erbicénu, pag. 17.

siune se cunoscă la Constantinopole pe ilustrul botanist Tournefort, trimis de Ludovic XIV în misiune științifică prin Orient. Tournefort în *Relațiunea* călătoriei sale tipărită la Paris în 1717 vorbesce cu laude mari de știința lui Mavrocordat Alexandru ¹⁾.

Trec iute peste medicii secolului XVIII. Doctori sunt destuli, la curțile fiă-căror Domni. Cei mai mulți sunt și doctori și profesori și predicatori. Citez printre dînșii pe Manase Eliade, doctor de la Bologna și de la Padova, medic însemnat și fizic de mâna întâia; el a fost însărcinat de Constantin Mavrocordat se alcătuiască primul cabinet de științe fisico-naturale pe care l'a cumpărat în Germania și l'a adus la sftul Sava, unde a fost profesor între 1759 și 1785 ²⁾. Înaintea lui, doctorul Policala ³⁾ al

¹⁾ *Relation d'un voyage dans le Levant, fait par ordre du Roy*, par M. Pitton de Tournefort, (Paris 1717, doue volum) vol. I, pag. 520.

²⁾ Erbicénu: *Cronicariii*. pag. XXVI. V. și ale mele *Din Ist. Fanar. studie*.

³⁾ Notiță bibliografică din *Ist. Impărat. Otom.* pag. 799 și 805.

lui Dumitru Cantemir, doctorul Testabuza ¹⁾ și doctorul Andrei Limie ²⁾. După ei și în timpul lor, Constantin Vardalah, Petrake Depastas, Dimitrie Procopiul Moschopoli-ténul și Nicolae Scordilie ³⁾. Iér de la 1727, trăind în Bucuresci, doctorul Caragea, tata al unui alt doctor Scarlat Caragea ⁴⁾ din care descinde familia beilor Nicolae și Ion Caragia, domnitor la Bucuresci, în fine doctorul Theodorake, cunoscător mare al doctrianelor medicale ale lui Boerhaave și Astruc ⁵⁾.

Pe lângă acești doctori, toți Greci și, póte, Macedonení, din când în când veniaú la Bucuresci, după invitarea Domnilor și doftori germani. La 1739 Novembre, sosesc în Bucuresci două doftori cu mare nume:

¹⁾ Kogalnicénu: *Cronice*, III, 204.

²⁾ Cantemir: *Ist. Impéraj. Otom.*, pag. 135—136.—Kogalnicénu: *Cronice*, II, 349.

³⁾ Legrand: *Ephémérides Daces*, vol. II, *passim*
Erbicénu: *Cronicarií Greci*.

⁴⁾ V. A. Urechiá: *Istoria Románilor*, (Bucuresci, 1891—92), vol. I, pag. 198.

⁵⁾ Carra: *Histoire*,.... pag. 188.

unul este Zeiler Fonozzi, calvinist, altul Bolto, catolic, sas ¹⁾.

Dintre aceștia, mulți din cei cari veniaș rămâneaș pentru totdeuna în țeră. Unuia nuș prinse bine de loc în timpul Domniei lui Constantin Racoviță, între 1753 și 1756, la Bucureșci. Se numia doctorul Stahl și era seș Sas seș din Saxonia. Dómna lui Constantin Racoviță cădu greș bolnavă fu căutată de Stahl și.... muri. Atunci, Domnul, cu uă crușime ne mai pomenită, areștă pe Stahl, l'acusă că i-a înveninat soșia cu doftoriele lui și porunci ca'n tóte sêrile se fiă adus înaintea lui pentru a fi dat la falangă. Câte șile dură acest supliciș, nu scim. In orș-ce cas, Sestini ²⁾ și Sulzer ³⁾ afirmă că Stahl muri dintr'acéstă bătaiă. Pedêpsa făcu șgomot, intrigile boerilor acusară pe favoritul lui Racoviță, pe Marsilieșul *Linchou*,

¹⁾ Legrand: *Ephémér. Daces*, vol. II, pag. 392—393.

²⁾ *Viaggio in Valachia e Moldavia*, (1853), pag. 117.

³⁾ *Geschichte d. transalpinisch. Daciens*, vol. III, pag. 53.

pretindând că el a recomandat pe Stahl. D. Desalleurs, ambasadorul Franciei din Constantinopol, spune colegului său, ducele de Broglie, de la Varșovia, că Racovița nu a disgrațiat pe Linchou ¹⁾.

Lucrul ne miră. Constantin Racovița nu avea prudența fără margini, era bolnav. Cronicarul moldoven Cantă ne spune că dimineața mânca *afion* (opium, morfină) și după prânz bea pelin cu urciorul, ca să fiă vesel, — și acestea în toate zilele ²⁾.

Luarea afionului nu era lucru nou. E probabil că, de mult, din Turcia trecuse în România. Turcii 'l luaă ca pastile său il fumaă pentru a deveni *tiriachiă*, adică, pe turcesce, beți de opium, de morfină. Cuvântul *tiriachiū* a trecut de mult în popor și se dice om *tiriachiū* omul care se scólă după somn cam *mahmur*, adică indispus, în tocmai ca morfinomanul după ce se trezesce din scumpa lui bețiă. Singurul mor-

¹⁾ Hurmuzake: *Documente*, supl. I, vol. I, pag. 639.

²⁾ Kogalnicenu: *Cronice*, III, 186.

finoman ce am găsit în România notat prin Cronice și documente este Constantin Racovița, care se vede însă că făcea să se neutralizeze efectele derăpănătoare ale afionului cu urciórele de pelin.

Cu cât înaintăm spre sfârșitul secolului, Dómnelor și Domnilor, cu atât numărul doctorilor crește; studiile sunt ceva mai seriose. Se mai învétă medicina în Italia, dér facultățile din Lipsca, Berlin, Halle, încep a atrage pe Greci, Macedoneni, Bulgari și—Sulzer dice—și pe Români care vor se facă medicina.

Ca Român, după nume, printre doctorii cu faimă mare, eú unul nu am găsit pe nimeni.

Printre doctorii care își încep cariera în secolul XVIII la Bucuresci mai mult de cât la Iași și o continuă pêne după 1815, citez pe aceia pe care străinătatea, adică Germania și în deosebă Viena, i-aú cunoscut fiă prin publicațiunile lor speciale, fiă prin studiile trâmise la *Logios Hermes* la Viena, fie prin partea ce luară la încercările de independență ale Greciei. Acești doctori su nt

Dumitru Notara, Dumitru Caracaș cu fiii săi, doctorul Nicolae Caracași și doctorul Constantin Caracași, Silvestru Filitis, doctorul Darvaris, Dumitru Schina, doctorul Sakelarie, Ion Rasty, Petrake Hepites, Ath. Wogoridi, Const. Iatropolu, doctorul Arsaky, doctorul Rally și Constantin Estiotes, a căror activitate literară și științifică o găsesc cu interesante amănunțe, înregistrate în publicațiunea făcută la 1825 de doctorul Carl Iken la Lipsca și care este intitulată: *Leucothea, eine Sammlung von Briefen eines geborenes Griechen, über Staatswesen, Literatur und Dichtkunst des neueren Griechenland.*

Ideile cele noue în știință erau cunoscute și de acești doctori; ei întrețineau corespondențe cu medicii din Paris și din Germania. La 1797, acum uă sută fără cincăni, Dómna lui Alexandru Ipsilante fu bolnavă la București; doctorii, probabil Dumitru Caracași, Silvestru Filitis, Darvari și alții făcură uă descrițiune a bólei pe care Domnul Țărei o trămise la Paris lui Talleyrand, rugându-l și el, și agentul frances din

București, generalul Carra Saint-Cyr, se o supună somităților medicale de acolo. Documentul nu ne spune care fu urmarea consultațiunei¹⁾.

Ast-fel fu, Dómnelor și Domnilor, doftoricescul meșteșug în trecutul țérilor române, de atunci de când am întâmpinat picior de doctor călcând pe pământul sănétos al Daciei Traiane și pêne în timpurile de care bătrânii noștri sfătoși și-aduc încă aminte.

După cum ați vădut bine-voind a mă urma în aménunțele istorice ce am putut da despre practica Medicinei la Români, strămoșii noștri, Romanî în multe, Romanî aũ fost și'n medicină, adică nu aũ voit s'o învețe. *Romana Gravitas* a devenit la Dunăre, în secolele trecute, nepăsarea românescă. S'aũ mulțămit multă vreme cu medicina bábescă și cu medicina călughărăescă; mai târziu s'aũ dat pe mâna doctorilor străini cu carte mai multă séu mai puțină, — de

¹⁾ Hurmuzake: *Documente*, suplim. I, vol. II, pag. 476.

cele mai multe ori mai puțină de cât mai multă.

Acum 60 și 50 de ani, după cum re-născurăm într'atâtea și atâtea părți ale activității noastre de popor, care voiesce se intre prin el însuși și cu de la sine putere pe calea progresului, — tot astfel indemnul și învățămintele timpului ne aduseră a lăsa la uă parte, fiă nepăsarea, fiă repulsiunea, și a învăța medicina cum învățam și altele.

Fuseseră doctori Arabi, Greci, Evrei, Italiani, ér Greci, Unguri, Germani și Francezi, — avurăm în fine și doctori români. Feciori de boer mare, feciori de negustori, doritori de a fi folositori fraților lor, începură se învețe medicina.

Președintele Atheneului nostru, venerabilul Nicolae Crețulescu, fiul marelui Logofăt Alecu Crețulescu, ađi decanul doctorilor români, va celebra anul acesta cincî-đeci de ani de când a 'nceput se practice medicina în Bucuresci.

Rememorându-și ceia ce era medicina română la 1842 și vedënd-o cu mândriă și fericire ceia ce este astăđi, măsurând dru-

mul străbătut, câștigurile adunate, veda ce avem în lumea științifică, și Președintele Atheneului, ca și noi și orî-ce alt bun Român, vom pute afirma cu tăria că pași mari și roditori făcut-a românescul doftoricesc meșteșug în țera noastră.

